

Viola Parente-Čapková & Kati Launis

Saamelaiskirjallisuuden ylijäräinen historia ja nykypäivä

”On häpeällistä, että Pohjoismaiden ministerineuvostossa pohjoinen alkuperäiskansa ei ole edustettuna. Se on häpeällistä”, totesi Nils-Aslak Valkeapää puheessaan, kun hän tähän asti ainoana saamelaiskirjailijana sai teoksestaan *Beaivi, Ábčážan* Pohjoismaiden neuvoston kirjallisuuspalkinnon vuonna 1991. Sama pohjoisen alkuperäiskansan hiljaisuus on vallinnut *Avaim*-lehdessä, jonka yksitoista vuotta pitkässä historiassa on julkaistu yksi saamelaiskirjallisuutta koskeva artikkeli, Kaisa Ahvenjärven (2005) ”Mistä päin olen poissa: saamelaisen identiteetin kysymyksiä Rauni Magga Lukkarin lyriikassa”.

Avaimen lukemisen perusteella voisi sanoa, että Kai Laitisen (1981) luoma määritelmä Suomen kirjallisuudesta ”kaksikielisenä” (suomi ja ruotsi) tuntuu pitävän paikkansa. Kuten Vuokko Hirvonen (2010, 191) on huomauttanut, ”[k]otimaiseen kirjallisuuteen sisällytetään yleensä suomenkielinen ja suomenruotsalainen kirjallisuus, mutta kolmas kotimainen, saamenkielinen kirjallisuus, jää helposti unhon”. *Avaimessa* on ollut ruotsinkielistä kirjallisuutta käsitteleviä numeroita sekä ”special issue in English”: englantiahan lukevat ”kaikki”, ja englanninkieliset numerot edistävät suomalaisen kirjallisuudentutkimuksen tunnetuksi tekemistä. Saamen kielen asema on erilainen. Suomen kontekstissa tätä ei tarvitse selittää, ei myöskään sitä, että eri vähemmistöjen asema ja status ovat erilaisia – yleensä vain ulkomaalaisille tulee mieleen verrata suomenruotsalaisten ja saamelaisten asemaa. Mutta olisiko kuitenkin syytä pohtia useammin näitä asymmetrioita, (kuvitteellisia) keskustoja ja periferioita ja niistä johtuvia (hyvin konkreettisia) hierarkioita, valtasuhteita ja kytköksiä kolonialismiin ja kolonialistiseen osallisuuteen (*colonial complicity*, vrt. Keskinen et al. 2009), tässä tapauksessa suhteessa ”meidän vähemmistöömme” (vrt. Tuulentie 2001)?

Toisaalta voidaan kysyä, onko tällainen puhe mielekäs: voihan *Avaimen* tarjota vapaasti abstrakteja miltä kirjallisuuden alueelta tahansa. Kukaan ei estä saamelaiskirjallisuuden tutkijoita tarjoamasta *Avaimen* kirjoituksiaan. Kertooko näkymättömyys sitten siitä, että he eivät ole kiinnostuneita tästä julkaisukanavasta, vaan julkaisevat kirjoituksiaan mieluummin muissa akateemisissa tai ei-akateemisissa julkaisuissa? Onko saamelaiskirjallisuuden tutkimus sidoksissa pikemminkin saamentutkimukseen kuin kirjallisuudentutkimukseen vai ovatko syyt siihen, että saamelaiskirjallisuuden tutkimus loistaa *Avaimessa* poissaolollaan, erilaisia? Voiko syynä olla kirjallisuuden asema saamelaisessa nykytaiteessa, saamelaiskirjallisuuden tutkimuksen asema saamelaistaiteiden tutkimuksessa, tai se, että saamelaistaiteeseen eivät välttämättä sovi taiteiden perinteiset

kategoriat ja erottelut (ks. Veli-Pekka Lehtolan haastattelu tässä numerossa) – vaiko se, että aineistoa ei ole riittävästi? Viimeinen vaihtoehto kuulostaa lähinnä huonolta vitsiltä, joskin tällainenkin näkemys asiasta on hiljattain esitetty tieteellisessä lehdessä julkaisutussa kirja-arvostelussa, jossa saamelainen kontribuutio kirjallisuuteen (kuten myös musiikkiin, urheiluun ja elokuvaan) on nähty ”mitättömänä” (ks. Dutton 2015, 271).¹

Tässä *Avaimen* numerossa, joka keskittyy saamelaiskirjallisuuden tutkimukseen sekä saamelaisuuden representaatioihin kirjallisuudessa, haluamme avata kysymyksiä saamentutkimuksen ja saamelaiskirjallisuuden tutkimuksen suhteesta sekä saamelaiskirjallisuuden ja sen tutkimuksen nykytilasta. Jo nämä peruskäsitteet voivat herättää keskustelua: mitä on saamelaiskirjallisuus, mitä on saamelaisuus? Tämän numeron kirjoittajat joutuvat ottamaan niihinkin kantaa sekä suoraan että epäsuoraan kirjoituksissaan, joissa käsitellään saamelaiskirjallisuuden eri lajeja proosasta lyriikkaan ja draamaan, pamfletista eepokseen.

Vaikka olemme aina olleet kiinnostuneita saamelaisesta kulttuurista ja kielestä, kumpikaan meistä toimittajista ei ole saamelaiskirjallisuuden tutkija. Siinä tämä *Avaimen* numero poikkeaa esimerkiksi viime vuoden *Agonin* (3/2014) – pohjoisen tiede- ja kulttuurilehden – saamelaisen nykytaiteen eikoisnumerosta. Aluksi tämä seikka tuntui jopa vääärältä ja jossain vaiheessa pohdimmekin omaa sopivuuttamme tähän tehtävään. Asia kuitenkin tuntui meistä niin tärkeältä, että päätimme kääntää plussaksi sen, mikä alussa tuntui miinukselta. Tämä mahdollistaa sen, että voimme lähestyä toimitustehtäväämme nimenomaan kirjallisuudentutkimuksen ja sen paradigmojen näkökulmasta. Näin asettamamme kysymykset johtavat kirjallisuudentutkimuksen alan laajempiin, hyvin tärkeisiin kysymyksiin, joista monia voi luonnehtia ”ikuisiksi” ja jotka jatkavat *Avaimen* aiemmissa numeroissa käytyjä keskusteluja: Miten kirjallisuus liittyy identiteettiin ja identiteettipolitiikkaan? Miten se liittyy kieleen tai kieliin, jo(i)lla sitä kirjoitetaan? Miten se liittyy valta-asetelmiin? Miten siihen liittyy esittämisen, representation, politiikka ja estetiikka? Millaisia ongelmia syntyy, kun vähemmistökirjallisuuden poetiikkaa tutkitaan valtaväestön tutkimusapparaatilla? Mitä väliä on kirjailijan, lukijan ja tutkijan identiteetillä ja paikantumisella? Miten jonkun vähemmistön kirjallisuuden tutkimus liittyy tämän vähemmistön kansanperinteen tutkimukseen? Miten (kirjallinen sekä taiteiden välinen) estetiikka liittyy politiikkaan ja etiikkaan?

Tätä numeroa tehdessämme toivoimme myös, että *Avaimen* saamelaiskirjallisuuteen keskittyvä teemanumero toisi lehdelle lisää lukijoita. On syytä muistaa *Avaimen* historian ensimmäisen numeron pääkirjoitus, jossa todetaan: ”Toivomme, että kaikki kirjallisuudentutkijat ja alasta kiinnostuneet, Hangosta *Nuorgamiin*, ottavat [Avaimen] nopeasti omakseen.” (Brax & Mikkonen 2004, 6; kurssiivi tämän tekstin kirjoittajien). Ja lisäksi: ”Kirjallisuudentutkimukselle olisi kuitenkin hyvä, jos muutkin kuin alan tutkijat kiinnostuisivat lehdestä. Kirjallisuuden asiantuntijoita ovat tutkijoiden ohella

esimerkiksi äidinkielen ja kirjallisuuden opettajat, kirjallisuuden opiskelijat sekä kirjoittamisen, kirjoittamisen opettamisen ja kirjakustantamisen ammattilaiset. Yhtä tärkeää on löytää lukijoita myös muista tieteistä.” (Brax & Mikkonen 2004, 4.) Olisi hienoa, jos tämä teemanumero saavuttaisi muun muassa äidinkielen ja kirjallisuuden opettajia ja vaikuttaisi puolestaan Suomen kirjallisuuden (ja miksei myös suomalaisuuden ja ”meisyyden” sekä aikaisemmin mainittujen keskustojen ja periferioiden) määrittelyyn kouluissa. Samalla olisi hienoa, jos se saavuttaisi saamentutkimuksen edustajia.

Saamelaiskirjallisuuden voi nähdä esimerkkinä *par excellence* kirjallisuuden ylijärjestyksestä. Sitä kirjoitetaan useammalla saamen kielellä (valtaosin toki pohjoissaameksi) sekä saamelaisten asuttaman alueen maiden valtakielillä. Se on siis lähtökohtaisesti monikielistä, vaikka sen sidos saamenkieliin on ollut aina vahva, ja moni kirjailija ja lukija on ymmärtänyt saamelaiskirjallisuuden nimenomaan saamenkieliseksi kirjallisuudeksi. Monikielisyys on ollut yksi isoimpia haasteita saamelaiskirjallisuuden tutkimukselle, joka tarjoaa erinomaisen esimerkin siitä, miten tärkeää on tasapainoilla kansallisten ja etnisten sekä niitä ylittävien näkökulmien välissä. Historiallinen perspektiivi ja tarkka kontekstualisointi auttavat tässä asiassa paljon, mutta konteksti voi tässä tapauksessa ”haista” oikein kunnolla (vrt. Felski 2011), koska se laajenee ja leviää joka askeleella. Saamelaiskirjallisuutta on relevanttia suhteuttaa Suomen, Ruotsin, Norjan ja Venäjän kirjallisuuteen, näissä valtioissa asuvien muiden vähemmistöjen kirjallisuuksiin ja (itse)representaatioihin, muiden alkuperäiskansojen (tai pohjoisilla alueilla asuvien alkuperäiskansojen) kirjallisuuksiin, lappilaisuuteen ja Lapin kirjallisuuteen, saamelaiseen kansanperinteeseen, muuhun saamelaiseen taiteeseen ja niin edelleen – mutta saamelaiskirjallisuutta voi myös lähestyä ihan toisin ja muiden yhteisöjen kautta. Toisin kuin ”kansalliset kirjallisuudet”, joiden historia on totuttu hahmottamaan ja ymmärtämään kansallisissa ”lokerissa” ns. *metodologisen nationalismin* puitteissa, saamelaiskirjallisuus haastaa lähtökohtaisesti kaikki nämä lähtökohdat ja kategoriat ja osoittaa samalla niiden rakentuneisuuden.² Lisäksi eettis-poliittiset kysymykset, jotka ovat läsnä kaikessa (kirjallisuuden) tutkimuksessa, nousevat saamelaiskirjallisuuden yhteydessä esiin erittäin korostuneesti (vrt. esim. Valkonen 2009, 284).

Tämän numeron artikkeleissa ja kirjoituksissa käsitellään saamenkielistä ja muun kielistä saamelaiskirjallisuutta, mutta nimenomaan Pohjoismaissa kirjoitettua kirjallisuutta. Osittain tämä johtuu tietenkin kirjoittajien omista paikantumisista ja tutkimusintresseistä: kukaan kirjoittajista ei ole Venäjällä asuvien saamelaisten kirjoittaman kirjallisuuden tutkija. Tämä antaisi kokonaisuudelle lisäulottuvuuden, sillä kuten Sinikka Laihiala-Kankainen ja Nika Pontikara (2009, 49) muistuttavat, ”Venäjän monikansallisessa kontekstissa saamelaisuus näyttäytyy monessa suhteessa toisenlaisena kuin pohjoismaisissa kansallisvaltioissa”. Pohjoismainen painotus johtuu myös siitä, että yksi tämän numeron katsauksista ja kolme viidestä tutkimusartikkeleista käsittelee saame-

laistaiteen ikonin, monitaiteilija Áillohašin eli Nils-Aslak Valkeapään (1947–2001) tuotantoa. Tämä on mielestämme ilahduttavaa, sillä vaikka Valkeapää onkin ikoni, joka mainitaan miltei aina kun puhutaan saamelaisesta taiteesta, tutkimusta hänen tuotannostaan, varsinkin kirjallisuudentutkimuksellisesta näkökulmasta, on edelleenkin suhteellisen vähän. ”Saamen kansan mytografín” (Lehtola 1997b, 129) merkitystä saamelaiselle taiteelle sekä omana aikanaan että nykyään voi tuskin liioitella – hän on toiminut tärkeänä inspiraationa nykypäivän taiteilijoille (ks. esim. Mattila 2014).

* * *

Tämän numeron avaa professori Veli-Pekka Lehtolan haastattelu, joka auttaa ymmärtämään ja hahmottamaan saamelaiskirjallisuuden sekä sen tutkimuksen historiaa, saamen-tutkimuksen nykytilaa, saamelaisten ja ei-saamelaisten tutkijoiden asemaa akateemisella kentällä sekä saamen kielen ja saamelaisen kulttuurin opiskelijoiden kiinnostuksen kohteita erityisesti Lehtolan johtamassa Giellagas-instituutissa, Oulun yliopiston saamen kielen ja saamelaisen kulttuurin tutkimus- ja opetusyksikössä.

Tutkimusartikkeliosio alkaa Kaisa Ahvenjärven artikkelilla, joka käsittelee Irene Larsenin kokoelmaa *Sortsolsafari* (2013). Artikkelin osoittaa sen, että saamelaiskirjallisuuden elinvoimaisin laji on tällä hetkellä lyriikka, nimenomaan naisten kirjoittama lyriikka. Veli-Pekka Lehtolan mukaan saamelaiskirjallisuuden kentällä näyttää tapahtuneen 2000-luvulla ”suoranainen mullistus: vanhemman sukupolven väistyessä esimerkiksi proosakirjallisuus on suorastaan romahtanut, samalla kun runous on nousut uudelleen saamelaiskirjallisuuden johtavaksi lajiksi” (Lehtola & Länsman 2012). Ahvenjärvi tutkii, miten norjaksi kirjoittava saamelaisrunoilija Larsen kierrättää ja uudelleenkirjoittaa saamelaista kertomusperinnettä ja esikristillisiä uskomuksia tuomalla ne osaksi 2000-luvun todellisuutta. Kirjoittaja nostaa esiin saamelaisten nykyrunoilijoiden uusia tapoja hyödyntää saamelaista suullista perinnettä ja mytologiaa. Larsenin tapauksessa perinnettä ja mytologiaa hyödynnetään toisaalta huumorilla ja ironialla, toisaalta melankoliolla, jolla Larsen uudistaa saamelaisuuden kuvausta. Tärkeäksi käsitteeksi nousee polyfonia, joka on nostettu esiin useissa alkuperäiskansojen kirjallisuuksien tutkimuksissa ja jota hyödynnetään myös tämän numeron Valkeapään *Terveisiä Lapista* -pamflettia käsittelevässä artikkelissa.

Saamelaisten kirjoittamasta nykykirjallisuudesta siirrytään 1800-luvulle ja saamelaisuuden representaatioihin aikana, jolloin saamelaisilla ei ollut valtaa osallistua itseään koskevien representaatioiden tuottamiseen. Anitta Viinikka-Kallinen tutkii saamelaisuuden representaatioita suhteessa valtaväestöihin sekä muihin vähemmistöihin, nimenomaan kveeneihin. Hän käsittelee artikkelissaan saamen ja kveenin kieliin erikoistuneen kielentutkija, etnologi ja kirjailija J. A. Friisin (1821–1896) tuotantoa painottaen kahta hänen romaaniaan, *Lajlaa* ja *Ellaa*. Viinikka-Kallinen käsittelee Friisin

tapoja representoida saamelaisia ja kveenejä Norjan kansallisvaltion ”sisäisinä toisina”. Jälkikolonialistista teoriaa käyttäen kirjoittaja tarkastelee Friisin etnifoinnin strategioita sekä hänen kaunokirjallisten teostensa lajijominaisuuksia ja kirjallisia keinoja. Otollisen mahdollisuuden tarkastella representaatioiden valtdynamiikkaa tarjoaa Friisin kirjoittamien saamelaisten ja kveenien representaatioiden tarkastelu sekä suhteessa toisiinsa että suhteessa norjalaiseen valtäväestöön. Friisin teosten kytkökset historiallispoliittisiin olosuhteisiin ja erilaisiin (”rotu”)teorioihin kertovat paljon 1800-luvun tilanteesta; niiden analyysit auttavat ymmärtämään myöhempiäkin representaatioita ja diskursseja, jotka ovat puolestaan vaikuttaneet identiteettien neuvotteluihin nykypäivänä (vrt. Lehtola 1997a, b; Mathisen 2004, 17).

Tutkiessaan saamelaisuusdiskursseja Viinikka-Kallinen lukee rinnakkain Friisin kaunokirjallisia ja muita tekstejä. Saamelaiskirjallisuuden yhteydessä on osoitettu, että kaunokirjallisuuden ja kaunokirjallisten lajien usein sinänsä ongelmalliset määritelmät eivät siihen sovi (vrt. Gaski 2011). Sen osoittaa Nils-Aslak Valkeapään tuotanto, johon siirrytään seuraavassa artikkelissa. Valkeapää on laajemmalle yleisölle kirjailijana tuttu ennen kaikkea saamenkielisen runoilijan ominaisuudessa, vaikka hänen varhais-teoksiinsa kuuluu myös yksi tärkeä suomeksi kirjoitettu teksti, vaikuttava ja edelleen ajankohtainen pamfletti *Terveisiä Lapista* (1971). Sitä tarkastelevat Johanna Domokos ja Michal Kovář artikkelissaan, jossa he Mihail Bahtinin teorioihin nojaten analysoivat alkuperäisteoksen ja sen eri versioiden polyfonista luonnetta. He myös nostavat esiin pamfletin satiirisia ja ironisia strategioita, jotka toimivat 1970-luvun kontekstissa tehokkaina tyyllillisinä keinoina. Kirjoittajat valaisevat teoksen dialogista luonnetta hyödyntäen sekä teoksen alkuperäistä, jo lähtökohtaisesti moniäänistä versiota että sen käännöksiä, joista jokainen on vähän muutettu, adaptoitu ja täydennetty riippuen ilmestymisaikansa poliittisista olosuhteista. Näin kartoitetaan norjankielisen, englanninkielisen ja lyhyesti myös viime vuoden saksankielisen käännöksen syntyä ja vertaillaan eri kääntäjien ratkaisuja.

Valkeapään monipuolinen tuotanto kutsuu monenlaisiin teoreettis metodologisiin analyyseihin. Hänen intensiivistä ja samalla monimutkaista suhdettaan *luonnon ja kulttuurin* käsitteisiin on hedelmällistä tarkastella ekokriittisestä näkökulmasta. Seuraavassa artikkelissa palataan myös – eri tavalla – jälkikolonialistiseen otteeseen. Hanna Mattila keskittyy kirjoituksessaan Valkeapään kolmeen keskeiseen runokokoelmaan: *Ruoktu váimmus* (1985, ”Koti sydämessä”), *Beaivi, Áhčážan* (1988, *Aurinko, isäni*, 1992) ja *Eanni, Eannážan* (2001, ”Maa, äitini”). Mattila hakee uutta näkökulmaa Valkeapään runouteen tarkastelemalla luontosuhteen kuvausta ekologisten ja dekolonialististen teemojen kohtauspaikkana ja kartoittaa runojen luontokuvien moninaisuutta kiinnittämällä huomiota jännittäviin luontosuhteeseen liittyviin ristiriitoihin. Mattila osoittaa, miten monikerroksisia Valkeapään kirjoitukset ovat, ja testaa mahdollisuuksia lukea

alkuperäiskansojen kirjallisuutta sen omilla ehdoilla. Samalla hän pohtii luonnon ja kulttuurin vastakkaisuuteen pohjautuvan, länsimaista kulttuuria määrittävän käsityksen ongelmallisuutta suhteessa saamelaiskirjallisuuteen, jossa tematisoituu ihmisen ja luonnon suhteen toisenlainen ymmärrys.

Luonnon käsitteen radikaalisti toisenlaisiin merkityksiin pureutuu Lea Rojolan artikkeli, joka keskittyy Valkeapään *Beaivi, Áhčážan* -kokoelman runoon numero 272. Tämä porotokan kuvaus on teoksen suomennoksessa *Aurinko, isäni* jätetty pohjoissaameksi ja sitä on siitä huolimatta – tai juuri sen takia – pidetty kokoelman tärkeimpänä. Rojola osoittaa kuvan, kielen ja äänen erottamattomuuden sekä pohtii mahdollisuuksia analysoida runoa länsimaisen runousopin näkökulmasta. Identiteetin hän ymmärtää eri tavalla kuin Valkeapään runojen aikaisemmat identiteettiproblematiikkaan keskittyvät tulkinnat. Rojola ymmärtää toisin myös luonnon tärkeyden runossa ja muutenkin Valkeapään tuotannossa. Hän lähestyy runoa *luontokulttuuri*-käsitteen ja luontokulttuurin yhteisöjen ajatuksen avulla pohtien runon porotokan etiikkaa, estetiikkaa ja politiikkaa tekstin semanttisen merkityksen ulkopuolelle jäävänä kokemuksena, joka johdattaa ulkoryhmäläisen lukijan kielen materiaalisuuden kautta ymmärtämään saamelaisen yhteisön tapaa olla maailmassa.

Identiteetikysymykset ovat olleet saamelaiskirjallisuudessa keskeisiä. Se, että etsitään muita kysymyksenasetteluja ja muita tapoja lähestyä saamelaiskirjallisuutta ei merkitse, että identiteetti lakkaisi olemasta ajankohtainen aihe myös perinteisemmässä mielessä, kuten monet saamelaisuutta ja saamelaista kulttuuria koskevat viimeaikaiset kirjoitukset ja puheenvuorot osoittavat (ks. esim. *KIDE – Suuri identiteettinnumero 2/2014*). Kielen monipuolinen ja monimutkainen yhteys identiteetikysymyksiin on itsestäänselvyys. Tämän *Avaimen* lukunurkassa Kirste Paltto, yksi saamelaiskirjallisuuden klassikoista, pohtii oman elämänsä ja tuotantonsa kautta tätä saamelaiskirjailijalle niin tärkeää kysymystä (vrt. esim. Hirvonen 1999, 21; Hirvonen 2011). Paltto julkaisi saamenkielisiä romaanejaan saamelaisproosan ”kultakauden” aikana (ks. esim. Lehtola 2013, 220–223) ja kirjoituksessaan hän pohtii saamen kielillä kirjoittamisen haasteita. Saameksi lukevaa yleisöä on vähän, mutta saamelaisia asuu koko Saamenmaassa, valtioiden rajojen eri puolilla. Saamelaiskirjailijana Paltto luottaa saamenkielien tulevaisuuteen ja ennen kaikkea ”heihin, jotka vielä puhuvat, kirjoittavat ja lukevat saamea”.

Kirste Paltto korostaa tarinoiden tärkeyttä saamelaisessa kulttuurissa ja niiden merkitystä saamelaiselle kirjallisuudelle. Saamelaisten tarinoiden merkitystä on korostettu myös folkloristisessa tutkimuksessa. Samoin kuin muiden alkuperäiskansojen myös saamelaissanataiteen yhteydessä on tuotu esiin, että raja perinteen ja kirjallisuuden välissä on veteen piirretty viiva (vrt. esim. Gaski 2000). Pasi Engesin puheenvuoro saamelaisesta kertomusperinteestä, tekijyydestä ja tekijänoikeuksista avaa tätä problematiikkaa, joka koskettaa monia kirjakieleltään ja kirjallisuushistorialtaan nuoria

kulttuureja. Niissä folklore on saanut korostuneen aseman kirjoittamattomana kirjallisuutena tai ainakin kirjoitetun kirjallisuuden esiasteena ja perustana, ja tämä pätee myös saamelaiskirjallisuuteen. Enges käsittelee tätä laajaa problematiikka sekä yleisemmällä tasolla että saamelaisen aineiston yhteydessä, keskittymällä kokemuksiin *Saamelaisen folkloren tutkimusprojektissa*. Tämän Turun yliopiston projektin ansiosta on koottu rikas aineisto; projekti on myös mahdollistanut suulliselle perinteelle tyypillisen yhteisöllisen ja yksilöllisen rinnakkaisuuden sekä saamelaisten kirjoittamattoman kirjallisuuden tekijyyden ja omistajuuden tutkimisen.

Kansanperinteen suullista epiikkaa hyödynnettiin 1800-luvulla intensiivisesti kansan- ja kansalliseepoksiksi. Saamelaiseeposta varten tehtiin työtä jo 1800-luvulla, ja tämän työn huipentumana voi pitää Nils-Aslak Valkeapään *Beaivi, Áhčážan* -teosta (ks. Sallamaa 2012). Valkeapään edelläkävijöihin kuuluu tässä mielessä eteläsaamelais-syntyinen pappi ja runoilija Anders Fjellner (1795–1876) ja hänen varhainen, saamelaisten myyttistä alkuperää kuvaava runonsa ”Päivän poika”. Kari Sallamaa jatkaa kansanperinteen ja kirjallisuuden suhdetta koskevaa aihetta katsauksessaan, jossa hän lukee Fjellnerin runoa martiarkaattiin viittaavana teoksena.

Saamelainen draama ja teatteri on saavuttanut vähemmän huomiota kuin saamelainen lyriikka ja proosa, vaikka se on tärkeä osa saamelaista kirjallisuutta ja taidetta. Tässäkin astuu esiin Nils-Aslak Valkeapään monipuolinen hahmo: Johanna Domokos analysoi katsauksessaan Valkeapään ainoaa (julkaisematonta) näytelmää *Ridn’oaivi ja nieguid oaidni* (1995, ”Kuurapää ja unien näkijä”) *liminality*-käsitteen kautta. Näytelmässä muistutetaan ihmisen yhteydestä luontoon ja vanhojen perinteiden kunnioittamisen tärkeydestä. Valkeapää kirjoitti teoksensa japanilaisen Noh-teatterin inspiroimana ja noudatti sen sääntöjä, joissa käytetään musiikkia, tanssia ja naamioita. Domokos osoittaa, miten japanilainen ja saamelainen perinne ja mytologia antoivat Valkeapäälle mahdollisuuden kietoa yhteen saamelaisten todellisuuden ja hengellisen maailman ilmentymiä ja samalla irrottautua aiemmasta tuotannostaan ja luoda uutta.

Identiteetti-tematiikkaan palataan Mikko Carlsonin arviossa teoksesta *Queering Sápmi. Saamelaisia kertomuksia normien ulkopuolelta* (2013). Carlson muistuttaa, että identiteettiä ei tarvitse lähestyä yhtenä, samuutena, yhtenäisyytenä, vaan kaikessa moninaisuudessaan, hajakeskittyneenä ja alati muovautuvana. Arviossa palataan myös tarinoiden merkitykseen, vaikka hyvin eri tavalla kuin edellisissä kirjoituksissa. *Queering Sápmi* -projekti, jonka yksi tulos kyseinen kirja on, on ollut mukana liikkeessä, joka johti maailman ensimmäiseen Sápmi LGBTQ Prideen Kirunassa lokakuussa 2014. Eettiset lähtökohtansa tiedostamaan pyrkivä kirja tarkastelee toiseuksien sisäisiä toiseuksia. Kuten Carlson osoittaa, elämäntarinoista rakennettu julkaisu ei halua olla tutkimusteos, vaikka sen ideointiin on vaikuttanut jälkikoloniaalinen teoria ja queer-teoria, ja sen aineisto on koottu muun muassa etnografisin menetelmin. Kirja haastaa erilaisia rajoja ja avaa monia uusia kysymyksiä.

Avaimen saamelaisnumeron on tarkoitus olla värikäs – sitä korostaa ensimmäinen kuvakansi lehden historiassa. Kuva on Suohpanterror-taiteilijaryhmän teos, ja kiitämme Suohpanterroria, erityisesti Jenni Laitia, luvasta käyttää sitä lehden kannessa. Arvokkaasta avusta, inspiroivasta keskustelusta ja Giellagas-instituuttiin tutustuttamisesta kiitämme Veli-Pekka Lehtolaa.

Viitteet

¹ Edward Dutton (2015, 271) kirjoittaa arviossaan Neil Kentin teoksesta *The Sámi Peoples of the North: A Social and Cultural History* (London: Hurst 2014) : ”[O]nce Kent has presented us with (undoubtedly interesting) history of Sámi politics, relations with other peoples, religion and general lifestyle, he moves on to areas such as literature (an entire chapter), and ‘Music, Sport and Films’ (another entire chapter). But it soon becomes clear that there is relatively little to say about these areas because the Sámi contribution to them is minimal.”

² Tämä itsestään selvä asia oli niin pitkään kansallisajattelun varjossa, että sitä on ollut tarvetta teoretisoida sekä vanhemman että uudemman kirjallisuuden tutkimisen yhteydessä (vrt. esim. Partzsch 2015; Pollari et al. tulossa).

Lähteet

- AGON. Pohjoinen tiede- ja kulttuurilehti* 3/2014. Saamelainen nykyaide. Teeman päätoim. Kaisa Ahvenjärvi & Sanna Valkonen.
- Ahvenjärvi, Kaisa 2005. Mistä päin olen poissa: saamelaisen identiteetin kysymyksiä Rauni Magga Lukkarin lyriikassa. *Avain* 2/2005, 66–77.
- Brax, Klaus & Kai Mikkonen 2004. Pääkirjoitus. *Avain* 1/2004, 2–6.
- Dutton, Edward 2015. Arvostelu teoksesta *The Sámi Peoples of the North: A Social and Cultural History*. Neil Kent, London, Hurst 2014. *Scandinavian Journal of History*, Vol. 40, No. 2, 271–283.
- Felski, Rita: ”Context Stinks!” *New Literary History*, Volume 42, Number 4, Autumn 2011, pp. 573–591; Article at: <http://muse.jhu.edu/journals/nlh/summary/v042/42.4.felski.html> (20.8.2015)
- Gaski, Harald 2000. The Secretive Text – Yoik Lyrics as Literature and Tradition. Juha Pentikäinen in cooperation with Harald Gaski, Vuokko Hirvonen, Jelena Sergejeva & Krister Stoor (eds), *Sami Folkloristics*. Turku: Nordic Network of Folklore, 191–214.
- Gaski, Harald 2011. Song, Poetry, and Images in Writing: Sami Literature. Karen Langgård & Kirsten Thisted (eds), *From Oral Tradition to Rap. Literatures of the Polar North*. Nuuk: Ilisimatusarfik/Forlaget Atuagkat, 16–38.
- Hirvonen, Vuokko 1999. *Saamenmaan ääniä. Saamelaisen naisen tie kirjailijaksi*. Helsinki: SKS.

- Hirvonen, Vuokko 2010. Saamelaiskirjallisuus. Sinikka Carlsson, Liisi Huhtala, Sanna Karkulehto, Ilmari Leppihalme & Jaana Märsynaho (toim.), *Pohjois-Suomen kirjallisuushistoria*. Helsinki: SKS, 191–208.
- Hirvonen, Vuokko 2011. ”Te opettitte minut kirjoittamaan – kiitoksia!” Valta- ja vähemmistökielen kohtaamia saamelaisten naiskirjailijoiden tuotannossa. Heidi Grönstrand & Kristina Malmio (toim.), *Både och, sekä että. Om flerspråkighet, monikielisydestä*. Helsinki: Schildts, 200–223.
- Keskinen, Suvi, Salla Tuori, Sari Irni & Diana Mulinari (eds) 2009. *Complying with Colonialism. Gender, Race and Ethnicity in the Nordic Region*. Surrey & Burlington: Ashgate.
- KIDE. *Lapin yliopiston tiede- ja taidelehti* 2/2014. Suuri identiteettinumero! Päätoim. Olli Tiuraniemi.
- Laitinen, Kai 1981. *Suomen kirjallisuuden historia*. Helsinki: Otava.
- Laihiala-Kankainen, Sinikka & Nika Pontikara 2009. Kuolan saamelaiset Venäjän murroksessa. *Idäntutkimus* 2/2009, 38–52.
- Lehtola, Veli-Pekka 1997a. *Rajamaan identiteetti - lappilaisuuden rakentuminen 1920- ja 1930-luvun kirjallisuudessa*. Helsinki: SKS
- Lehtola, Veli-Pekka 1997b. *Saamelaiset. Historia, yhteiskunta, taide*. Inari: Kustannus-Puntsi.
- Lehtola, Veli-Pekka 2013. Saamelaiskirjallisuus kriisissä? Mika Hallila, Yrjö Hosiaisuus, Sanna Karkulehto, Leena Kirstinä & Jussi Ojajärvi (toim.), *Suomen nykykirjallisuus I. Lajeja, poetiikkaa*. Helsinki: SKS, 220–227.
- Lehtola, Veli-Pekka & Anni-Siiri Länsman 2012. Saamelaisliikkeen perintö ja institutionalisoitunut saamelaisuus. Veli-Pekka Lehtola, Ulla Piela & Hanna Snellman (toim.), *Saamenmaa. Kulttuuritieteellisiä näkökulmia*. Helsinki: SKS, 13–35.
- Mathisen, Stein R. 2004. Hegemonic Representations of Sámi Culture. From Narratives of Noble Savages to Discourses on Ecological Sámi. Anna-Leena Siikala, Barbro Klein & Stein R. Mathisen (eds), *Creating Diversities. Folklore, Religion and the Politics of Heritage*. Helsinki: Finnish Literature Society, 17–30.
- Mattila, Hanna 2014. Männyn kertomaa, käen kuiskaamaa: Nils-Aslak Valkeapään runouden etnopolitiittis-ekologisia kaikuja saamelaisessa nykyrunoudessa. *AGON* 3/2014. <http://agon.fi/article/mannyn-kertomaa-kaen-kuiskaamaa-nils-aslak-valkeapaan-runouden-etnopolitiittis-ekologisia-kaikuja-saamelaisessa-nykyrunoudessa/> (20.8.2015).
- Partzsch, Henriette 2015. Reading with a Sense of Place. The Transnational Circulation of Women’s Writing during the Long Nineteenth Century at the Fringes of Europe. Julkaisematon käsikirjoitus.

- Pollari, Mikko, Hanna-Leena Nissilä, Kukku Melkas, Olli Löytty, Ralf Kauranen & Heidi Grönstrand (tulossa): National, Transnational and Entangled Literatures: Methodological Considerations Focusing on the Case of Finland. Ann-Sofie Lönngren, Heidi Grönstrand, Dag Heede & Anne Heith (eds), *Rethinking National Literatures and the Literary Canon in Scandinavia*. Cambridge Scholars Publishing (tulossa).
- Sallamaa, Kari 2012. Nils-Aslak Valkeapää ja saamen kansan eeos. Veli-Pekka Lehtola, Ulla Piela & Hanna Snellman (toim.), *Saamenmaa. Kulttuuritieteellisiä näkökulmia*. Helsinki: SKS, 122–133.
- Tuulentie, Seija 2001. *Meidän vähemmistöimme*. Helsinki: SKS.
- Valkonen, Sanna 2009. *Poliittinen saamelaisuus*. Tampere: Vastapaino.